

Владимир Димитров

Из старините на Западна Грузия

Владимир Димитров е гл. ас. доктор към департамент „История на културата“ в НБУ. Защитил е докторат на тема „Стенописното наследство на зографската фамилия Минови“. Научните му интереси са в областта на християнското изкуство и опазването на

културното наследство. Член е на Управителния съвет на Българския национален комитет на Международния съвет за опазване на паметниците на културата и забележителните места (ИКОМОС). Редовен автор на сп. „Следва“.

През 2018 г. имах възможност да споделя с читателите на списание „Следва“ (бр. 38) едно дълго отлагано желание – да посетя Грузия, паметниците на културата ѝ, да опитам от грузинската храна, а още повече и грузинското вино.

За първи път посетих тази древна кавказка страна през 2016 г. Тогава моето пътуване бе концентрирано по-скоро в източната ѝ част. Преминавайки през централната част, където се намира град Гори, стигнах и до Кутаиси, в чиято околност е манастирът „Гелати“ – една от перлите на кавказката архитектура и на средновековната живопис. Именно там завърши и моят пътепис с обещанието, което си дадох, да посетя отново Грузия, но този път паметниците в западната ѝ част – в древната Колхида.

След кацането ми в Кутаиси, столицата на Имеретия, град, който разгледах при предишното ми пътуване, се отправих към Зугдиди – столицата на Мегрелия (името на провинцията е дублетно и може да бъде наричана Мингрелия), в превод от местния мегрелски език името на града означава „Голям хълм“.

Мегрелия е в центъра на древна Колхида – страната, към която се отправят аргонавтите, за да търсят Златното руно, но покрай всичко сторено от тях успяват да отведат и царската дъщеря – Медея, името на която отново нашумя напоследък, покрай актрисата Снежина Петрова и нейното неповторимо превъплъщение в тази роля, но да оставя театъра за театроведите.

И до днес митът за Златното руно е повод за гордост у всички грузинци, но особено се проявява тя у мегрелците, които винаги подчертават своя древен колхидски произход. По-късно царството е преименувано на Егриси, наричано също и Лазика. Мегрелия има много разнообразен терен – в нея се намира една от най-големите и плодородни равнини, достигащи до Черно море, а в източната част планините достигат до 2600 м надморска височина. От XV в. историята на Мегрелия е свързана с княжеската фамилия Дадиани и днес край Зугдиди е запазен великолепият фамилен дворец, който след последната си реконструкция наподобява европейските дворци. Днес той е превърнат в музей, в който посетителите могат да видят сравнително точно запазен интериор от средата на XIX в. През 1866 г. Мегрелия става част от Руската империя, малолетният владетел Николай Дадиани запазва княжеската титла и земята, но срещу един милион рубли се отказва от политическата власт над Грузия и заживява постоянно в Санкт Петербург. Участва в Руско-турската война, вследствие на която България се появява отново на географската карта. Князът получава чин „генерал-майор“, а след няколко години името му се спира за наследник на принудения да абдикира от българския престол княз Александър I Батенберг. След обиколката на двореца и ботаническата му градина посетих и храма, построен през XIX в., за да се приюти част от пояса на св. Богородица. Божията майка лично го изтъква от камилска вълна. После пояса получава св. ап. Тома, а после се предава по наследство до V в., когато е пренесен в Константинопол от сина на св. Теодосий Велики Аркади (377 - 408), който го поставя във Влахернския храм. Реликвата е била изключително важна и почитана, защото е носена от самата Божия майка, а до нея се е докосвал и Спасителят. С тази реликва са свързани много чудеса, но за тях не е необходимо да разказвам тук. През XI в. дъщерята на византийския аристократ Василий Аргир – Елена – се омъжва за владетеля на Грузия Багат IV и пренася част от пояса в новата си родина. След преминаването на царство Картли-Кახетия към Руската империя поясът е дарен на Александър I, но той го връща и строи храм-реликвиарий за тази светиня. Друга част от пояса се пази в манастира „Ватопед“ на Света гора. Именно оттам култът към него се пренася в манастира „Св. Богородица Спелиотиса“ край Мелник, където и до днес в района се отбелязва празникът на св. Зона.

Но да се върна в Грузия! След отдаването на почест на тази реликва (грузинците вярват, че не е пояс, а риза) на св. Богородица се отправих към една напълно непозната за мен област – Сванетия. Тази област се намира в подножието на най-високите части на Кавказ и е на границата с Русия. Поради трудния терен местният народ свани никога не е бил покоряван, нито от монголи, нито от османци и араби.

- Икона на архангел Михаил от XI в.
- Сребърна икона на Христос от XI в.
- Сребъна икона на св. Георги от XI в.

- Дърворезба върху попитър от XI в.

В средата на XIX в. сваните се присъединяват заедно с Мингрелия към Русия, но в началото на XX в. отхвърлят властта на руската администрация и са независими до 1924 г. И след това, в по-голямата част от годината, Сванетия е била недостъпна и местните жители запазват своята самостоятелност. Като всяка изолирана общност сванетите запазват много особености и обичаи на своята култура, но за мен най-важното, което са запазили, са средновековните икони, книги и утвари. След дълго и нелеко пътуване през красивите и опасни пътища на Сванетия стигнах до главния град – Местия. Той е в подножието на страховития Кавказ, днес е включил в себе си и няколко села, разположен покрай реките – градът е доста дълъг. В него са запазени много от прочутите „свански кули“. Строени според различни изследователи между IX и XIII в., тези кули придават още по-голямо величие на неповторимия пейзаж. Кулите са фамилни, високи около 20-30 м, като на ниските етажи са животните, на средното ниво са запасите с продукти за дългата зима или за някоя продължителна обсада, а на най-високите нива живее семейството. Кулите са използвани най-вече за отбрана, тъй като при сваните съществува родово деление и доскоро е съществувало и кръвното отмъщение, затрило от лицето на земята цели фамилии. В Местия е един от най-интересните музеи, който трябва да бъде посетен от всеки любител на средновековното изкуство. В него се съхраняват безценни образци на иконописта, металната пластика, дърворезбата и книжната миниатюра. Разположен в нова модерна сграда, музеят те връща назад във времето, когато местните владетели са пращали дарове на храмовете в Сванетия, а самите сванети са ги отбранявали и са ги съхранили и до днес. В Сванетия днес пробива път туризмът – природата, минералните води, културните забележителности, възможностите за алпинизъм създават все повече и по-добри условия за съвременния турист, решил да се отправи натам.

- Местия
- Жилищна кула в селцето Ушгули

- Село Ушгули на фона на величествения Кавказ
- Храмът „Памария“ край Ушгули
- Храмът „Св. Варвара“ между Ушгули и Местия
- Паметникът на грузинската азбука

От Местия, с по-малки превозни средства, които се управляват от неповторими със своята сръчност шофьори, се отправих към едно малко селце – Ушгули. Намиращо се на 2200 м надморска височина, селото е едно от най-високо разположените в Европа. Кулите на Ушгули също са част от световното културно наследство. Днес в селото има около 200 човека, зимата е 6 месеца, а в най-зимните месеци няма връзка дори с близката Местия. В близост до Ушгули е храмът, посветен на Богородица и наричан с езическото си име „Ламария“; според грузинците това е храмът, изграден на най-голяма надморска височина. След тази съвсем кратка обиколка на Сванетия се отправих към Черноморското крайбрежие, където е разположен Поти. Днес от този древен град, на чийто бряг е акостира Язон, не са останали много забележителности. Многократно разрушаван, някогашният Фазис, или Фазо, както го наричат европейските търговци (Поти е разположен на един от маршрутите на Пътя на коприната), или Фаз, според османските турци, днес е град с индустриален вид, а някога е бил важно пристанище, съсипано при една от войните с Русия от края на ХХ в. След бързата панорамна обиколка на Поти се отправих към морската столица на Грузия – Батуми, главен град на областта Аджария.

В близост до Батуми е крепостта Гонио, която е била център на римските легиони, разположени по Черноморието. В крепостта, която по-късно е владяна от византийци и генуезци, е имало римска баня и хиподром. През 1547 г. тя е завладяна от турците и става център за търговия с роби, най-вече за столицата на империята Истанбул. След 300 години под управлението на султана Аджария преминава към Руската империя по силата на решенията на Берлинския конгрес. В началото на ХХ в. Батуми става важно нефтено пристанище благодарение на капиталите на барон Ротшилд и Алфред Нобел. Днес Батуми е един от най-модерните и богати градове в Грузия. В него на летен отдих идват граждани на двете държави, владели някога града – Турция и Русия. В града има няколко модерни университета, разположени в още по-модерни сгради; има и няколко много интересни музея – на градския бит, на църковните изкуства, и художествена галерия. След Батуми излязох за ден от Грузия, за да посетя византийския град Трапезунд, или днешния турски Трабзон. Целта на това мое отклонение беше да видя два забележителни обекта – храма „Св. София“ и манастира „Сумела“.

Храмът „Св. София“ е построен в периода 1238-1263 г. от Мануил I Комнин и има прекрасни фрески – уви, днешната власт в Турция е решила да превърне музея отново в джамия и той сега е затворен с цел изграждане на платформа, която да прикрива стенописите в купола по време на молитва. Макар да имах предостатъчно време да наблюдавам и снимам външните стенописи, ми остана едно разочарование от невъзможността да видя стенописите в купола и абсидата. Това разочарование се появи малко след като се оказа, че и скалният манастир в близост до Трабзон – „Сумела“, също е затворен за реставрация и посетителят може да види минимална част от него, при това от голямо разстояние. Ясно е, че ще трябва да отида пак, а и да занимава пак читателите на сп. „Следва“ с тези два безценни обекта на византийското изкуство.

- Храмът „Св. София“ във византийския Трапезунд (дн. Трабзон)
- Стенопис от храма „Св. София“ във византийския Трапезунд (дн. Трабзон)
- Стенопис от храма „Св. София“ във византийския Трапезунд (дн. Трабзон)
- Графит по фасадата на храма „Св. София“ във византийския Трапезунд (дн. Трабзон)
- Византийска базилика, днес джамия, във византийския Трапезунд (дн. Трабзон)
- Манастирът „Сумела“ край Трапезунд

- Паметникът на Медея със Златното руно в Кутаиси
- Манастирът „Вардзия“
- Стенопис на ктиторите в манастира „Вардзия“

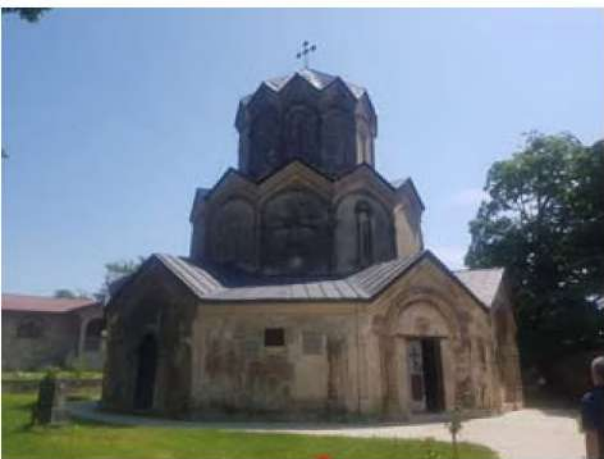

- „Възкресение Христово“ в главния храм (пещера) в манастира „Вардзия“
- „Неверието на апостол Тома“ в главния храм на манастира „Вардзия“

- Вилата на персийския консул в курорта Боржоми (днес луксозен ресторант)

- „Тайната вечеря“ в манастира „Заразма“

- Храмът в село Калци, известен с многобройните си каменни релефи
- Релеф в храма на село Калци
- Отшелническият стълп край селцето Калци
- Манастирът „Никроцминда“
- Стенопис от манастира „Никроцминда“

След разочароващото ми посещение във византийския Трапезунд се върнах обратно в Грузия и посетих известния най-вече с минералната си вода курорт Боржоми. Малкият курортен град разцъфтява, след като генерал-губернаторът на Кавказ си прави там лятната резиденция, и до днес са запазени част от къщите на богатите грузинци, азербайджанци и руснаци, които си строят вили. Днес най-представителната сграда е някогашната резиденция на иранския консул. В града се бутилира и изнася прочутата местна естествено газирана минерална вода, която според съвременните изследвания има чудодейни качества.

Боржоми е разположен в южната част на Грузия, в района Джавахетия, където в Средните векове е било княжество Самцхе-Саатабаго с главен град Ахалцихе, основан през XII в., но разрушен от Тимур през XV в. Днес в областта арменците са повече от грузинците.

На юг от Боржоми, непосредствено да границата с Турция, се намира „Вардзия“ – скален манастир, изграден през XII-XIII в. Манастирът винаги е имал важно значение в духовното и културното развитие на региона и на цяла Грузия. Предполага се, че тук е живяла, макар и за кратко, с цялата си свита, грузинската царица Тамара, а едни от преданията твърдят, че е погребана в манастира. Главният обект в храма „Успение Богородично“ е голямата пещера в центъра на комплекса. Според различни предания в манастира са се пазели безценни съкровища, а днес най-голямото съкровище са безценните стенописи от края на XII в.

След посещението във „Вардзия“ се отправих към един много по-малък манастир – „Убиса“, разположен на брега на река Дзирула, построен през IX в. от абхазките царе. Манастирският храм е посветен на св. Георги, фреските в него са от XIV в.

След насладата от Палеологовия ренесанс в „Убиса“ се отправих към едно познато от многобройните фотографии място – Калцхи.

Калцхийският стълб е монолитен камък с 40 м височина, завършващ с естествена тераса, на която някъде между VI и VIII в. е издигнат малък храм. В предхристиянската епоха мястото е възприемано като символ на бога на плодородието. Някога място за отшелничество, днес това е място, на което се стичат безброй туристи, правещи „свършени“ снимки... Храмът е посветен на Максим Изповедник, това име е избрал и монахът, който през 90-те години помага за възраждане на поклонничеството в Калцхи. В региона Рача, на север от Имеретия, близо до град Амбролаури, е храмът „Никроцминда“ със стенописи от XVI-XVII век, а фасадата му е с прекрасни орнаменти, изваяни от камък. Напълно заслужено манастирът е част от световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Прекрасната каменна пластика ми напомни, че е време да се отправя и към Армения... Така приключи моето пътуване до Грузия, която, надявам се, ще успее да се пребори с политическите и икономическите си трудности, за да може да се погрижи още по-добре за многобройното и прекрасно културно наследство, с което е така богата.